

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE
DIN REPUBLICA MOLDOVA
INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT**

Cu titlu de manuscris
C. Z. U.: 94(498)''13/17''(043.2)

PĂUN (RADOVICI) Maria Liliana

**ȘCOLILE ROMÂNEȘTI DIN
TRANSILVANIA
ÎN SEC. XIV – XVIII**

Specialitatea: 07.00.02 – Istoria Românilor

AUTOREFERAT AL TEZEI DE DOCTOR ÎN ISTORIE

CHIȘINĂU, 2012

Teza a fost elaborată în cadrul Facultății de Istorie și Relații Internaționale a Universității Libere Internaționale din Moldova

Conducător științific: ROMAN Alexandru, doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar

Referenții oficiali:

1. **GONȚA Gheorghe**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar
2. **JARCUȚCHI Ion**, doctor în istorie, conferențiar cercetător

Componența Consiliului Științific Specializat:

1. **DRAGNEV Demir**, **președinte**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, membru corespondent al A. Ș. M.
2. **CHIRTOAGĂ Ion**, **secretar științific**, doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător
3. **TOMULEȚ Valentin**, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar
4. **AVRAM Cezar Gabriel**, doctor în istorie, profesor universitar, Craiova, România
5. **CIUBOTARU Nicolae**, doctor în istorie, conferențiar universitar

Susținerea tezei va avea loc la 08 iunie 2012, ora 13,00, în ședința Consiliului Științific Specializat D 15.07.00.02–12 din cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (mun. Chișinău, str. Ion Creangă, nr. 1, Sala Senatului Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”).

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” a A. Ș. M. (str. Academiei nr. 5 A, Chișinău, MD 2028) și pe pagina WEB a CNAA (www.cnaa.md).

Autoreferatul a fost expediat la mai 2012

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,
CHIRTOAGĂ Ion, Doctor habilitat în științe istorice

Conducător științific,
ROMAN Alexandru, Doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar

Autor, PĂUN (RADOVICI), Maria Liliana

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei. Istoria învățământului din Transilvania este o direcție prioritară a evoluției culturii naționale în ansamblu și a școlii românești în special, o componentă inseparabilă a procesului cultural universal ireversibil. Cercetarea istorică a constituirii și evoluției școlii românești din Transilvania este actuală și reprezintă o valoare evidentă a interesului constant pentru cunoașterea acesteia de către noile generații, proces care are o mare importanță pentru completarea tezaurului cultural românesc. Atât pentru România, țară-membră a Uniunii Europene, precum și pentru Republica Moldova, pentru celelalte state europene în contextul proceselor integraționiste actuale, educația constituie și o problemă pedagogică, reclamând crearea unor noi modele educative, pentru ca să se integreze plenar în efortul educațional general.

Retrospectiva istorică a problemei abordate, întreprinsă în prezenta teză de doctorat în spirit de obiectivitate științifică reliefează, pe baza unor probe documentare, că în Transilvania valorile fundamentale ale formării și consolidării învățământului românesc din perioada respectivă ocupă un loc distinct. Acest fenomen constă în faptul, incontestabil, că fără a cunoaște întregul tezaur științific, intelectual și pedagogic, depozitat în anele civilizației, fără sistematizarea și prelucrarea acestuia sub toate aspectele, este imposibil progresul în general.

Oportunitatea investigării problemei abordate, în studiul doctoral, este determinată în primul rând de potențialul său cognitiv. Cadrul cronologic al tezei de doctorat include perioada secolelor XIV – XVIII. Acest spațiu cronologic amplu este determinat de necesitatea evidențierii premizelor istorice ale învățământului românesc în ansamblu, geneza, constituirea și evoluția acestui proces în hotarele Transilvaniei medievale. Durata considerabilă a spațiului de timp studiat este cauzată de vicisitudinile istoriei românilor în ansamblu și a procesului cultural românesc în special. Limita cronologică finală a prezentei teze este condiționată de finisarea în principiu a procesului constituirii și consolidării învățământului românesc în Transilvania.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. Analizând gradul de studiere a problemei abordate, în studiul doctoral, remarcăm faptul că în mediul academico-științific nu a fost investigat un subiect similar de cercetare. În acest context, menționăm faptul că unele aspecte ale problemei respective, în special cele generale, tangențial au fost reflectate în istoriografia existentă din țară și de peste hotare.

Reperetele epistemologice ale cercetării sunt fundamentate în baza enunțurilor teoretice care se găsesc în operele clasicilor pedagogiei moderne. Comun pentru toate studiile existente este realitatea privind numărul apreciabil a diferitelor tipuri de școli cu limba de predare română: elementare, secundare, superioare etc. Dintre operele fundamentale, care stau la baza învățământului medieval, se remarcă operele clasicilor istoriei pedagogiei universale, printre care

se evidențiază principalele lucrări ale marelui pedagog și umanist ceh Comenius (nume complet – Jan Amos Komenský) (1592 – 1670), îndeosebi: *Didactica magna* (1633 – 1638); lucrarea renumitului om politic englez John Locke (1632 – 1704), intitulată: *Câteva păreri asupra educației* (1693); opera pedagogului și filosofului francez Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778), în special cartea: *Emil sau despre educație* (1762). Marile personalități din epoca Iluminismului credeau ferm în influența benefică a învățaturii, iar educația devenea ea însăși un instrument de reformă socială. Concepția lui Jean-Jacques Rousseau a declanșat noi curente de gândire și a stat la baza teoriilor unor mari pedagogi ai secolului următor, precum Johann Heinrich Pestalozzi și alții.

Istoriei genezei, constituirii, formării și dezvoltării școlii naționale românești, deși nu integral, ci pe diferite componente separate din contextul istoriei culturii, îi sunt consacrate diverse publicații cu caracter general semnate de istoricii: Nicolae Iorga; Constantin C. Giurescu; Dinu C. Giurescu; Ioan Aurel Pop; Șerban Papacostea; Gheorghe Platon; Ion I. Nistor; Dan Berindei, Andrei Eșanu etc., precum și unele lucrări specializate care conțin analize istoriografice. O valoare teoretică și practică evidentă prezintă studiile tematice consacrate examinării diferitor aspecte ale problemei abordate. Analiza istoriografiei generale și a celei specializate denotă faptul că în prezent lipsește un studiu integral consacrat problemei controversate a învățământului românesc din Transilvania medievală.

Scopul și obiectivele lucrării. Pornind de la concepția elaborată, de la actualitatea și gradul de cercetare a temei, prezenta teză de doctorat nu ambiționează să aibă un caracter enciclopedic exhaustiv, ci urmărește **scopul** de a investiga geneza apariției și constituirii învățământului românesc din Transilvania, precum și de a analiza procesul evolutiv al dezvoltării sale în context general istoric pe parcursul secolelor XIV – XVIII.

Obiectivele de bază ale studiului doctoral constau în analiza caracteristicilor procesului cultural național de constituire și dezvoltare a învățământului din Transilvania medievală; stabilirea rolului marilor valori ale educației și înțelegerii în lumea contemporană conforme cu exigențele procesului general de făurire a unei noi generații pe baze istorico-culturale, pedagogice și religioase; studierea și aprecierea obiectivă a nivelului de dezvoltare a învățământului românesc din Transilvania medievală, a sistemului de învățământ multinațional din această regiune a țării și prezentarea reformelor școlare din perioada studiată.

Metodologia cercetării științifice. În context metodologic la elaborarea prezentei lucrări, s-au aplicat și îmbinat integru un complex de metode teoretice și empirice, care au permis investigarea istoriei școlii românești în Transilvania pe calea trecerii de la global la local. S-au valorificat și utilizat în mod creativ diverse **metode de bază: istorică** – în scopul determinării perioadelor de manifestare a procesului genezei, constituirii și evoluției învățământului din Transilvania în

context istoric; *cronologică* – utilizată în scopul analizei și prezentării consecutivității evenimentelor și faptelor istorice în succesiunea lor, atât în spațiu, cât și în timp; *analitică* – drept metodă științifică care presupune studierea fenomenelor și proceselor istorice prin divizarea lor într-o combinație de fapte istorice cu caracteristici particulare; *comparativă* – reprezintă metoda științifică prin care se evaluează comparativ fenomene, fapte, concepții și activități; *sistemică* – care presupune un set de procedee precum: identificarea; clasificarea; sinteza (gruparea) și codificarea; fiind metoda științifică prin care faptele și fenomenele istorice omogene și interconectate sunt grupate prin plasarea lor în baza atributelor comune într-o anumită ordine; *sincronistică* – atunci când se studiază în paralel: acte scrise și evenimente tematice, pe care le întâlnim în același timp în spații geopolitice și spirituale deosebite la popoare diferite, caracteristice îndeosebi evului mediu; *deducției* – care presupune studiul de deducere a particularului din general; precum și *inducției* – prin care în baza rezultatelor obținute din cercetarea faptelor istorice particulare se elaborează concepte teoretice generale.

Noutatea și originalitatea științifică. Caracterul original și inedit al studiului doctoral se manifestă prin încercarea de a identifica și a realiza, în cadrul unei investigații științifice, o analiză complexă a procesului integrat al genezei, constituirii și evoluției învățământului românesc, în hotarele istorice ale Transilvaniei, de-a lungul secolelor XIV – XVIII. Noutatea științifică a investigației realizate rezidă din efectuarea, pentru prima dată într-o lucrare de acest gen și în context integrator în plan istorico-problematic, a unei analize sistematice a documentelor istorice și informației tematice din literatura de specialitate privind crearea premiselor și a condițiilor social-culturale pentru apariția diverselor forme de învățământ medieval din Transilvania în limba română, a consolidării și evoluției acestui proces în spațiu și timp. Datorită complexității și diversității obiectului său, lucrarea cunoaște mai multe ipostaze ale procesului multidimensional pe care îl reprezintă istoria în general și învățământul în special, iar investigațiile efectuate și rezultatele obținute conțin o abordare științifică interdisciplinară, complexă și profundă.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul respectiv, în rezultatul investigațiilor efectuate constă, în abordarea conceptuală a evoluției învățământului național din România în ansamblu și a școlii românești din Transilvania în special, în calitate de fenomen istoric analizat de la general la particular. În această ordine de idei caracterul inovator al studiului doctoral și originalitatea soluționării acestei probleme științifice constă în realizarea oportunității de a construi un tablou integrat al procesului genezei, constituirii și evoluției învățământului românesc, în hotarele istorice ale Transilvaniei, pe parcursul secolelor XIV – XVIII. Datorită complexității și diversității obiectului său, problema științifică abordată cunoaște mai multe ipostaze, numeroase laturi de manifestare care reprezintă elemente componente ale procesului multidimensional pe care îl reprezintă istoria în general și învățământul în special. În baza analizei

sistemice a documentelor istorice tematice (deși preponderent, majoritatea sunt publicate) și a informației sistematizate care este conținută în istoriografia de specialitate, se efectuează, pentru prima dată într-o lucrare de acest gen și în context integrator în plan istorico-problematic, un studiu specializat al problematicii privind crearea premiselor și a condițiilor social-culturale pentru apariția diverselor forme de învățământ medieval în Transilvania, a consolidării și evoluției acestui proces în spațiu și timp. În contextul existent, când această problemă științifică supusă investigației, în mod special, încă n-a fost studiată în istoriografia existentă, în întreaga sa complexitate, este oportună aprofundarea viziunii asupra esenței ei, formei și conținutului temei lucrării în cauză, care constituie obiectul investigațiilor efectuate, iar prin importanța și actualitatea sa ea necesită o abordare științifică interdisciplinară, complexă și profundă.

Semnificația teoretică derivă din rezultatele și concluziile obținute pe parcursul investigațiilor efectuate a fenomenului învățământului românesc în context istoric. Teza de doctorat reprezintă un suport teoretic și factologic esențial putând servi drept sursă, bibliografică și metodologico-didactică în sistemul educațional (liceal și universitar), la istoria României și istoria românilor în general. Propunerile și recomandările sintetizate, sunt formulate și se găsesc în compartimentul final al studiului doctoral, putând fi utilizate în cadrul activităților instructive, de organizare și dezvoltare a sistemului de învățământ preuniversitar din Transilvania și din țară.

Valoarea aplicativă a lucrării. Semnificația epistemică și pragmatică a studiului doctoral efectuat derivă din rezultatele și concluziile obținute în cadrul cercetării problemei constituirii și evoluției învățământului românesc din Transilvania. Concluziile obținute în urma investigației efectuate pot completa arsenalul factologic al cercetărilor în domeniu, oferind posibilitatea structurării unei lucrări istorice complexe în domeniul științific dat. Lucrarea, poate servi ca un izvor informațional pentru viitoarele investigații și pentru publicațiile în domeniu, fiind un studiu de sinteză în problematica respectivă, tratând principalele probleme ale procesului cultural-istoric în general și al învățământului românesc în special.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere, care prezintă o semnificație valorică multiplă, se lansează sub formă de teze cu următorul conținut:

1. Investigarea problemei genezei, constituirii și evoluției învățământului românesc, din Transilvania medievală, studierea procesului dezvoltării școlii și gândirii pedagogice în ansamblu trebuie abordată într-un context multidisciplinar. Dezvoltarea școlii și gândirii pedagogice la etapa actuală este determinată semnificativ de valorificarea tezaurului educațional istoric, iar moștenirea pedagogică pune în valoare demersuri strategice eficiente de educație în spațiul românesc, care reprezintă un argument forte pentru viabilitatea conceptului unității și continuității educației și învățământului național românesc de-a lungul istoriei;

2. Analiza, totalurile și concluziile, care se obțin în procesul investigației efectuate, demonstrează axarea cercetărilor pe *principiul problematic*, fiind analizate și elucidate în calitate de probleme de bază, relativ de sine stătătoare, diferite aspecte ale istoriei culturii naționale și universale, printre cele mai prioritare fiind învățământul;

3. În cadrul unui compartiment structural este demonstrată oportunitatea analizei gradului de cercetare, examinate în istoriografie, privind întregul spectru al problemelor complexe ale istoriei pedagogiei, de pe pozițiile teoriei și metodologiei contemporane;

4. Aprecierea obiectivă a nivelului de dezvoltare a învățământului, din Transilvania medievală în context istoric, descrierea sistemului de învățământ multinațional și prezentarea conținutului reformelor școlare din perioada studiată demonstrează prezența unui proces evolutiv al dezvoltării sale în context general istoric, pe parcursul secolelor XIV – XVIII, în regiunea respectivă;

5. În context metodologic, la elaborarea prezentei lucrări, s-au aplicat și îmbinat integru un complex de metode teoretice și empirice, care au permis investigarea problemei propuse pe calea trecerii de la global la local, fiind valorificate și utilizate în mod creativ metodele de bază și principiile fundamentale.

Au fost utilizate în mod creativ **abordările:** *structural-funcțională; structurală și sistemică;* care presupun analiza funcționării fiecărui element la diverse etape istorice.

Implementarea rezultatelor științifice. Un teren propice pentru implementarea rezultatelor obținute îl constituie activitatea pedagogică, din perioada anilor 2000 – 2011, în sistemul educațional din municipiul Craiova și județul Dolj în ansamblu, prezentarea unor totaluri ale investigațiilor efectuate în fața pedagogilor și tinerei generații în cadrul celor mai variate și diverse forme de activitate publică, precum și prin intermediul publicațiilor oferite specialiștilor și publicului larg.

Aprobarea rezultatelor științifice obținute. Concluziile, tezele fundamentale ale studiului doctoral și concepțiile principale formulate în lucrare reprezintă rezultatul cercetărilor realizate pe parcursul mai multor ani consecutivi. Tezele și rezultatele obținute au fost expuse în patru monografii, în mai multe articole tematice și discursuri prezentate la diverse conferințe științifice naționale și internaționale din România și Republica Moldova. Manuscrisul tezei de doctorat a fost elaborat la Facultatea Istorie și Relații Internaționale de la U. L. I. M., fiind examinat și aprobat spre susținere în cadrul ședinței comune a catedrelor „Istoria Românilor” și „Istorie universală și relații internaționale”, precum și a ședinței Secției de Istorie Medievală a Institutului de Istorie, Stat și Drept al A. Ș. M. și a Seminarului Științific de Profil la specialitatea: 07.00.02 – Istoria Românilor.

Volumul și structura tezei de doctorat. Lucrarea constă din, 146 pagini text de bază și este compusă structural din: introducere; trei capitole; concluzii și

recomandări; bibliografia din 527 titluri; 2 anexe; rezumate în limbile română, rusă și engleză.

Cuvintele-cheie: cultură, învățământ, școală medievală, evul mediu, Transilvania, spiritualitate, istoria culturii, învățământ românesc, pergament, uric, cronică, tipar românesc, limba latină, limba slavonă, letopiseț, Școala Ardeleană, învățământ bisericesc, școala laică.

Ключевые слова: культура, образование, средневековая школа, средние века, Трансильвания, духовность, истории культуры, румынская образование, пергамент, урик, хроника, румынская пресса, латинский язык, славянский язык, летописец, Школа из Ардяля, церковно-приходская школа, светской школе.

Key words: culture, education, medieval school, Middle Ages, Transylvania, spirituality, history culture, Romanian education, parchment, uric, chronic, Romanian printing, Latin language, Slavon language, chronicle, Ardelean School, religions education, laic school.

REZULTATELE DE BAZĂ ALE TEZEI

Introducerea reprezintă fundamentarea și justificarea temei investigate, argumentarea actualității și a importanței studierii ei. În acest context, compartimentul introductiv prezintă expunerea bazei teoretico-metodologice, scopul și obiectivele cercetării efectuate, reliefează gradul de studiere a temei abordate și determină cadrul cronologic, relevă inovația științifică, semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, fundamentează problema științifică importantă, a cărei soluționare este propusă iar rezultatele științifice principale înaintate spre susținere.

Teza de doctor este structurată în trei compartimente tematice. **Capitolul I**, intitulat: **ANALIZA ISTORIOGRAFICĂ A EVOLUȚIEI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC ÎN TRANSILVANIA**, este consacrat cercetării științifico-pedagogice a istoriei apariției, constituirii, devenirii, formării și dezvoltării școlii naționale românești, în istoriografia națională și universală. Examinarea problemelor genezei și consolidării învățământului românesc din Transilvania medievală, a predării în limba română (în același timp pentru naționalitățile conlocuitoare) prezintă valoare teoretică și practică, mai cu seamă la etapa actuală a consolidării democrației în România, devenită membră a Uniunii Europene și în Republica Moldova, care aspiră la integrarea europeană și realizează pași siguri pe această cale.

În context structural capitolul este compus din două componente, ambele fiind destinate separat analizei istoriografiei generale a problemei de studiu și ulterior a celei specializate. Pentru determinarea scopului și a obiectivelor principale ale studiului doctoral se investighează gradul de cercetare a problemei examinate în istoriografia existentă, fiind realizată o amplă analiză istoriografică și

sursologică a problemei genezei și evoluției învățământului românesc din Transilvania. Informația istorică extrasă din documentele timpului, preponderent publicate și istoriografia existentă, îndeosebi în opera: *Evoluția gândirii istorice românești*, a cunoscutului istoric Pompiliu Teodor, demonstrează faptul că fenomenul încetățenirii unui învățământ și unei educații naționale a făcut parte din procesul general de constituire a națiunii române.

Analiza istoriografică a problemei istoriei învățământului românesc din România, în ansamblu și din Transilvania, în special, denotă abordarea conceptuală a evoluției fenomenului istoric de la general la particular. Astfel, în cadrul multitudinii bibliografice se evidențiază cert seturi masive de studii istorice privind evoluția problemei abordate în context general-european și în dimensiunea regională. Acum două decenii academicianul Dan Berindei a început elaborarea unui set de investigații, iar pe parcurs a dat publicității monografiile: *Românii și Europa: Secolele XVIII – XIX*; *Pagini transilvane: istoria României*; *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă* etc.

Studierea istoriografiei temei abordate, în raport cu realitățile medievale, denotă caracteristica evidentă a legăturii indisolubile dintre învățământ și religie, ultima determinând prioritățile genezei și evoluției școlii pe parcursul secolelor, îndeosebi în evul mediu. Aceste caracteristici fundamentale se bazează pe studierea lucrărilor publicate: *Sentimentul religios la români*; *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740 – 1761)*; *Geneza creștinismului popular al românilor*; *Biserica strămoșească din Transilvania în lupta pentru unitatea spirituală și națională a poporului român* etc.

Multiple studii specializate, cu caracter bibliografic, au fost elaborate de către instituțiile academice din România, fiind editate timp de mai multe decenii consecutiv. Astfel, printre cele mai valoroase vom menționa studiul colectiv, în circa 10 volume, intitulat: *Bibliografia istorică a României*. Recent a apărut și partea I a volumului al XII-lea al acestei culegeri, cu un volum de peste 350 pagini. În același context prezintă un interes deosebit culegerea colectivă: *Bibliografia lucrărilor științifice ale membrilor Institutului de Istorie din Cluj-Napoca, 1920 – 2005*.

Atât compartimentele specializate cu analiza bibliografică a problemei care ne preocupă, cât și o investigație generală profundă a istoriei învățământului românesc, se găsesc în următoarele studii științifice academice: *Istoria României. Enciclopedie*; *Enciclopedia României. Cugetarea: material românesc, oameni și înfăptuiri*; *Enciclopedia de istorie a României*, care pe parcursul anilor 2000 – 2003 a cunoscut 3 ediții etc. Cu câteva decenii în urmă, renumiții savanți români Ștefan Ștefănescu și Nicolae Stoicescu publică primele analize istoriografice, cu caracter specializat: *Enciclopedia istoriografiei românești*; *Continuitatea românilor. Privire istoriografică. Istoricul problemei, dovezile continuității*. În etapa actuală arsenalul istoriografic, al problemei abordate, este completat esențial cu studiile specializate în domeniu: *O istorie a istoriografiei române*; *Introducere*

în istoria istoriografiei din România etc. Cunoscutul istoric contemporan Nicolae Edroiu este autorul lucrării istoriografice: *Cercetarea istorică privind voievodatul Transilvaniei* etc.

Un interes deosebit prezintă și studiile generale publicate în ultima perioadă. Se evidențiază studiul comun al istoricilor din Republica Moldova și România: *Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc*, publicat, în anul 2009 la Chișinău și Oradea. Extrem de utile, în context creativ, sunt studiile relativ recente: Gabriel Moisa – *Direcții și tendințe în istoriografia românească. 1989 – 2006*; Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trîmbaciu – *Mărturii și documente școlare Mușcelene. 1215 – 1918*; Ștefan Bârsănescu, Florela Bârsănescu – *Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România: dicționar cronologic și Învățământul românesc în date*.

Informația istorică extrasă din documentele timpului, fie și preponderent publicate, precum și analiza istoriografică a problemei istoriei învățământului românesc, denotă abordarea conceptuală a evoluției acestui fenomen istoric. Semnificativ pentru istoriografia problemei abordate este faptul că începutul procesului investigării și fundamentul studierii diferitelor aspecte ale genezei și evoluției școlii transilvănene, aparține marelui istoric din toate timpurile – Nicolae Iorga. Pentru elaborarea studiului doctoral prezintă o mare valoare științifică lucrările savantului: *Generalități cu privire la studiile istorice* (ediția a 4-a); *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* etc. Extrem de valoros este, de asemenea, studiul savantului: *Istoria învățământului românesc*, structurat și editat în trei volume.

O primă sinteză de proporții în istoriografia românească este studiul colectiv: *Istoria învățământului în România*, publicată în mai multe volume. Aceasta reprezintă o continuare a inițiativei lui Nicolae Iorga. Fiind publicat în cadrul Editurii Didactice și Pedagogice de la București, în 1983, primul volum (având peste 500 pagini) este consacrat analizei procesului constituirii și evoluției instituțiilor de învățământ românesc din cele mai vechi timpuri și până în 1821. Studiul a fost elaborat de un grup științific, constituit din peste 30 de specialiști, fiind coordonat de academicianul Ștefan Pascu. În baza unui lot masiv de documente și materiale informative în domeniu, retrospectiva sintetică privește toate formele de învățământ: elementar; mediu; superior; confesional etc. Diverse aspecte țin de evoluția învățământului românesc din Transilvania medievală. Direct sunt tratate unele probleme, în mod special, în compartimentul, intitulat: *Învățământul de grad superior în Transilvania (sec. al XVII-lea)*.

Printre principalele studii tematice se evidențiază publicațiile științifice ale savantului Constantin C. Giurescu: *Istoria învățământului din România. Compendiu; Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688 – 1821): Epoca lui Petre Maior. Excursuri* etc. În contextul investigațiilor efectuate în teza de doctorat, prezintă interes științific, studiile autorilor: Ștefan Bârsănescu – *Istoria pedagogiei românești; Istoria pedagogiei* etc., precum și studiul semnat de Ștefan Bârsănescu și Florela Bârsănescu – *Educația, învățământul și gândirea pedagogică*

din România. Însă unele aspecte sunt tratate în mod special doar în compartimentul, intitulat: *Învățământul de grad superior în Transilvania (secolul al XVII-lea)*. Deși abordează o perioadă cronologică destul de restrânsă, de doar câteva decenii, unele subiecte ale problemei abordate sunt reflectate mai profund în studiul: *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania. 1774 – 1805*. Lucia Protopopescu, care-și apreciază monografia drept un studiu „cu caracter monografic privind trecutul școlii românești”, menționează faptul că aceasta reprezintă „o interpretare materialist-istorică”, recunoscând discret faptul că investigarea tematicii respective era extrem de dificilă din cauza faptului evident că multe arhive cu documentele istorice privind problema abordată se află „în fondurile străine, austriece și maghiare”.

În scopul documentării, studiului doctoral, prezintă o mare valoare științifică lucrările editate la Blaj. Aici și în teritoriile din vecinătatea sa se inițiau progrese, de anvergură, în domeniul învățământului românesc din perioada medievală timpurie. În acest context, prezintă un interes deosebit, studiul lui Ia. Mârza – *Școală și națiune: Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale etc.* Istoricul Vasile Oltean este autorul monografiei extrem de valoroase: *Școala românească din Șcheii Brașovului*, în care este reflectată istoria primei școli românești din Transilvania. Alt studiu specializat este și lucrarea: *Învățământul făgățean: 1769 – 1998*, scrisă de Ioan Cipu. De o valoare deosebită, sunt monografiile istoricilor: Șerban Papacostea; Nicolae Edroiu; Gheorghe Ionescu etc., în mod special următoarele lor lucrări: *Istoria Transilvaniei: De la 1541 până la 1711*; *Cercetarea istorică privind voievodatul Transilvaniei*, ca parte structurală componentă a studiului general: *Istoria României. Transilvania*, precum și o serie de publicații specializate în domeniul abordat, care sunt bine documentate și conțin o analiză amplă a fenomenului învățământului românesc în context istoric.

Istoria învățământului național poate fi structurată în paralel cu liniile de formare a statului român. Istoricul Stoian Stanciu încă în anii '70 ai secolului al XX-lea a publicat monografia: *O istorie a pedagogiei universale și românești până la 1900*. Membrul Academiei Române Ștefan Pascu a studiat fundamental istoria medievală transilvană și a creat monumental sa operă istorică: *Voievodatul Transilvaniei*, în 4 volume (care însumează peste 3 mii de pagini de text), în care a abordat diverse aspecte ale acestei probleme. La solicitarea profesorului său Ioan Lupaș, a cercetat registrele papale din Arhivele Vaticanului și alte documente inedite. Din aceste cercetări a rezultat volumul publicat de Ștefan Pascu după revenirea în țară, prin care erau aduse notabile: *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în secolele XIII – XVIII*. Ele sunt bazate pe informațiile istorice conținute de registrele pontificale: *Regesta Vaticana* (anii 1198 – 1403); *Regesta Avinionensia* (1305 – 1394); *Regesta Lateranensia* (1389 – 1403), precum și pe alte manuscrise din Biblioteca Apostolică Vaticană.

În ansamblu, istoriografia românească este deosebit de amplă, deși până în prezent lipsește un studiu integral privind analiza procesului constituirii și evoluției

istorice a școlilor românești din Transilvania perioadei evului mediu. Este de remarcat și faptul că în România, încă în perioada regimului comunist, a fost elaborată și editată: *Enciclopedia istoriografiei românești*.

Reperle principalele ale realizării prezentului studiu sunt reprezentate de suportul documentar constituit în țară și peste hotarele ei. Un loc distinct în cadrul marelui corpus românesc de izvoare istorice medievale îl reprezintă culegerile documentare, îndeosebi din: *Seria C. Transilvania*, parte componentă a renumitei colecții de: *Documente privind istoria României* (DIR), din anii 1950 – 1960, devenită ulterior: *Documenta Romaniae Historica* (DRH). Printre principalele priorități ale evoluției istoriografiei problemei abordate, ale aprofundării investigațiilor și fundamentării lor, se evidențiază prioritar cursul ascendent al publicării surselor documentare. Primatul în realizarea acestui proces de bază aparține Academiei Române, care a publicat 30 de volume de *Documente privind istoria României*, seria nouă a publicației surselor istorice intitulată: *Documenta Romaniae Historica*. Valoroase documente istorice privind cele mai diverse aspecte ale problemei abordate în prezentul studiu doctoral se conțin în fondurile Arhivelor Statului din România – în special, a Filialelor: Arad; Brașov etc. – a Arhivei Episcopiei Ortodoxe Române din Arad, la Mitropolia din Sibiu. De asemenea, la capitolul asigurării investigațiilor tematicii învățământului românesc din Transilvania, cu documente istorice, un rol important îl are elaborarea printr-un efort colectiv și publicarea, acum câteva decenii, a culegerilor de materiale privind *Școala Ardeleană*, cu un volum total de peste 1144 de pagini.

Unele aspecte fundamentale ale problemei investigate, se găsesc în lucrarea publicată în anul 1998 și intitulată: *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*. Monografia conține compartimente structurale consacrate tematicii abordate în prezentul studiu doctoral, astfel: *Umanismului românesc – forme specifice în raport cu umanismul european* (pag. 124 – 130); *Iluminismului românesc – orientări specifice naționale* (pag. 131 – 135); *Începuturilor școlii* (pag. 205 – 217) etc. Principalele rezultate ale investigației efectuate sunt reflectate în monografiile, intitulate: *Considerațiuni asupra genezei învățământului în Moldova, Țara Românească și Transilvania* (2004); *Rolul Școlii Ardelene în procesul dezvoltării învățământului românesc* (2010) etc.

În temeiul surselor cercetate, s-a constatat cu certitudine faptul că au avut loc evenimente complexe în domeniul general al culturii și învățământului românesc, în ansamblu, în întreaga țară și în Transilvania, în particular. Necesitatea dezvoltării învățământului prin introducerea unor măsuri corespunzătoare cerințelor societății, a provocat procese ireversibile fundamentale în formarea poporului român, iar investigarea ei specializată reprezintă obiectul de studiu al tezei de doctorat.

Capitolul următor al tezei – **GENEZA ȘI CONSTITUIREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC ÎN TRANSILVANIA MEDIEVALĂ**, structurat în două paragrafe tematice – examinează premisele apariției și

constituirii învățământului românesc în context istoric, geneza și evoluția diferitor forme de școli laice și bisericești din această regiune istorică a României. În contextul general, în baza documentelor istorice, al fenomenului învățământului universal, cea mai profundă formă de manifestare a operei de culturalizare a poporului o constituie organizarea școlilor, fapt demonstrat cu certitudine și de școlile românești din toate timpurile.

Fiind amplu probate documentar toate atributele de statalitate, este incontestabil faptul că formarea celor trei state medievale românești – Țara Românească, Moldova și Transilvania – au evidențiat, cu începere din secolul al XIV-lea, o continuitate neîntreruptă, cu tendința firească, etnică, culturală și educativă. Principalele premise istorice care au condus la geneza învățământului medieval în această regiune a Europei se datează din perioada secolelor XIV – XV. Constituirea lui a fost profund influențată de procesele interne și externe, ale căror consecințe s-au răsfrânt profund în cultura și spiritualitatea românească.

Evoluția social-culturală a țărilor române, trecerea la scrisul românesc și apariția tiparului în cele trei țări românești au marcat un moment important, de cotitură, în dezvoltarea socio-culturală a populației. În acest context general vom constata faptul că învățământul, din cele mai vechi timpuri, era strâns legat de educație, iar una din formele de educație a maselor în trecut o constituiau predicile. Conform surselor documentare publicate, primele informații despre diverse forme ale învățământului din cele trei țări române sau păstrat sub forme de mărturii încă din jurul anului 1020. Astfel, la Cenadul Vechi (Morissenen), lângă Arad, capitala voievodatului lui Achum, urmașul lui Glad, unde funcționase, la sfârșitul secolului al X-lea, o mănăstire „grecească” (de rit ortodox), transformată apoi în mănăstire catolică, ia ființă prima școală stabilă (o școală latină), consemnată ca atare oficial.

Începuturile învățământului consemnează înființarea școlilor capitulare pe lângă episcopiile de la Oradea și Alba Iulia, evenimente produse în anii 1200 – 1300, aceste două orașe fiind principalele centre ecleziastice din Transilvania medievală. Ulterior la Oradea încep să se reorganizeze școlile capitulare, surse documentare confirmând faptul că, începând cu anul 1374, acestea capătă un statut distinct, care prevedea pentru activitatea școlară existența un canonic lector, ajutat de un sublector și un canonic cantor, conducătorul școlii urma să fie un magistru cu studii universitare. Concomitent, cu apariția primelor instituții școlare de limbă latină, iar ulterior și română, se formează școli ale diferitor popoare conlocuitoare, spre exemplu, în jurul anului 1396, la Mediaș s-a înființat o școală săsească.

Umanismului din secolul al XVI-lea, din Transilvania, îi datorăm în mod special importante instituții de cultură, cum ar fi: Școala din Brașov (reorganizată apoi sub influența Reformei); precum și școlile din: Sibiu și Bistrița; Colegiul din Alba Iulia; Universitatea din Cluj-Napoca (înființată încă din anul 1581) etc. În general, din primul secol de existență a țărilor române, concomitent cu scrisul slavon apare și scrisul național. În *Manualul de ortografie chirilică* (1420) al lui Constantin Kostenetchi, de exemplu, apare cea mai veche știre cunoscută despre

existența scrisului în limba română. Aceasta a contribuit esențial la dezvoltarea învățământului românesc, un exemplu elocvent în acest context era funcționarea la Sibiu, în jurul anului 1545, a unei școli medii săsești luterane, instituția respectivă reprezenta o continuitate a unei școli catolice mai vechi, se predau aici: doctrina creștină; limba latină; limba ebraică; limba greacă; dialectica și retorica. Totodată, mai funcționau în Transilvania și alte școli, care purtau numele orașelor: „Schola Coronensis” la Brașov; „Schola Bistricensis” la Bistrița etc. Ulterior, în jurul anului 1450, dintre aceste școli se vor dezvolta gimnaziile.

Începând cu secolul al XVI-lea apare o nouă orientare culturală care era reprezentată de apariția tiparului. Munca asiduă de pregătire a manuscriselor și traducerile diaconului Coresi în românește de la Brașov, precum și din Țara Românească, în ansamblu, au reprezentat importante orientări filologice. Un important centru cultural medieval devine Brașovul, atestat documentar, încă din anul 1234, cu numele Corona, unde în anul 1543 este fondat primul gimnaziu și în anul 1559 a fost tipărită prima carte în limba română, cu titlul: *Catehismul românesc*. Determinant devine rolul marelui umanist Johannes Honterus (1498 – 1549), care înființează la Brașov o tipografie (1533). Aici îi va fi publicată *Gramatica latină*, iar mai apoi – și *Gramatica grecească* a lui Valentin Wagner, precum și aproximativ 37 de manuale școlare – aceste publicații au apărut până în jurul anului 1549.

Documentar este stabilit că primul liceu de pe teritoriul țării noastre, având un învățământ bazat pe principii umaniste, își deschide porțile pentru elevi la 1 decembrie 1544, în Brașov. Acesta a fost organizat sub conducerea umanistului Valentin Wagner și avea ca materii de studiu, după modelul universităților din Strassbourg și Nürenberg, următoarele discipline: științele; medicina; dreptul și teologia. Tendințe importante se manifestă, din prima jumătate a secolului al XVI-lea, în diferite teritorii și constau în inițierea construcțiilor specializate pentru instituțiile de învățământ. Cel mai elocvent exemplu constă în faptul că, în calitatea sa de șef al Consiliului Orășenesc, Johannes Honterus dispune, în ianuarie 1547, dărâmarea vechii școli luterane și construirea unei clădiri noi. Școala care-i poartă numele funcționează și în prezent, sub denumirea de Liceul Teoretic „Johannes Honterus” din Brașov, fiind unul din liceele prestigioase cu limba de predare: germana.

Prezintă un interes deosebit diversificarea instituțiilor de învățământ începând cu mijlocul secolului al XVI-lea. Un exemplu de evoluție, a învățământului românesc, îl reprezintă înființarea instituției numită: *Schola Particula* la Târgu Mureș. Această școală a fost organizată în anul 1557, de către Sinodul Reformat, la cererea micii nobilimi. Din anul 1601 școala se transferă într-un local propriu, în care funcționează până în prezent, cu secțiile: română și maghiară. În evoluția sa, între anii 1718 – 1883, această școală funcționează ca gimnaziu superior, iar din anul 1883 – Colegiu reformat fără secție superioară (unde printre alții, au studiat: Gheorghe Șincai și Alexandru Papiu Ilarian).

Un rol distinct în evoluția învățământului medieval l-a avut afirmarea limbii române în literatura religioasă și totodată, didactică. Printre primele lucrări apare la Brașov *Octoihul*, între anii 1557 – 1583, în slavonă, fiind și prima carte tipărită de diaconul Coresi.

Sistemul de învățământ medieval evolua continuu și erau introduse treptat diferite trepte de școlaritate. Astfel, anul 1559 marchează introducerea învățământului în limba română la școala din Șcheii Brașovului. Între anii 1525 – 1530, la Sibiu a funcționat un „Studium generale Cibinensis”, care reprezenta o modestă universitate cu caracter medieval dominican. Aici, pentru prima dată, în documentele timpului sunt amintiți: „Fratele Francisc” din Sighișoara, ca „lector theologiae” (profesor de teologie) și „Fratele Luca” din Bistrița, ca „lector philosophiae” (profesor de filozofie). Cu multă pompă la Cluj-Napoca a fost votat, în anul 1565, de către Dieta Transilvaniei, proiectul întemeierii unei universități. Primele forme de învățământ universitar se afirmau repede și au cunoscut o evoluție ascendentă. Doar peste un an Ioan Sigismund, principele Transilvaniei, proiectează înființarea unei noi Universități la Sebeș. În anul 1567, pentru organizarea acestei instituții de prestigiu a fost chemat Caelius Curio din Basel, precum și alți savanți cu renume din Italia. Doar moartea subită a principelui Ioan Sigismund a împiedicat realizarea proiectului. Cel mai de seamă reprezentant al unitarianismului din Transilvania, episcopul David Ferenc, înființează de asemenea o instituție nouă – Colegiul Unitarian. Această formă de învățământ apare, în anul 1568, prin transformarea Colegiului protestant de la Cluj-Napoca, care a fost înființat, în anul 1545, de către Heltai Gáspár. Colegiul respectiv, din Transilvania, reprezenta un model de evoluție permanentă a învățământului medieval, având bogate tradiții istorice.

Odată cu evoluția diferitor forme de instituții de învățământ, se afirmă treptat și diverse modalități de pregătire a cadrelor de pedagogi. Încă din evul mediu încep să apară și primele dinastii de pedagogi. Astfel, David Ferenc este urmat la conducerea școlii de către ginerele său Joannes Sommerus (Ioan Sommer), în 1571 – 1573. Programa de studii a Colegiului unitarian era asemănătoare cu cea a Gimnaziului din Sibiu, însă aici accentul era pus pe studierea limbilor: latină și greacă.

Principele Transilvaniei, Ștefan Báthory, realizează, în anul 1572, proiectul unei Universități Catolice cu sediul la Sebeș, invitând în acest scop mai mulți umaniști italieni, iar în anul 1575 solicită de la Viena doisprezece iezuiți pentru a întemeia la Alba Iulia un Colegiu Iezuit. La 12 mai 1581 Ștefan Báthory emite decretul de înființare a Universității din Cluj-Napoca. Această instituție universitară avea trei facultăți: teologie; filozofie și drept. Importanța Universității consta în faptul că programele de studii erau similare cu cele din universitățile europene ale timpului. La absolvire erau conferite titlurile de: baccalaureat; magistrul și doctor. Aceste titluri obținute de absolvenți aveau aceeași valoare ca și cele acordate de către universitățile din: Franța; Italia; Spania și Germania.

Cunoscutul iluminist Antonio Possevino a fost primul rector al Universității de la Cluj-Napoca.

În general, din secolul al XVI-lea capătă o largă răspândire gimnaziile, fiind instituții distincte de învățământ. Atestarea documentară a gimnaziului din Mediaș este estimată în jurul anului 1586. În 1590 se înființează și gimnaziul din Sighișoara. Apoi Marosvásárhelyi Gergely, membru al ordinului iezuiților, întemeiază la Odorheiu Secuiesc o școală medie latină, în 1593, școala avea circa 100 de elevi și clase de filozofie și retorică, cărora, în 1736, li se adaugă încă o clasă de poetică. La sfârșitul secolului al XVIII-lea învățau în această școală elevi, aparținând tuturor naționalităților și religiilor din Transilvania. În continuare, între anii 1809 – 1831 ea funcționează ca „Gimnaziu regium”; iar din anul 1854 are ciclul liceal complet și în prezent este liceu cu limba de predare: maghiara.

Încă din secolul al XVI-lea este datată și elaborarea primelor acte normative ale învățământului. Documentele istorice atestă că Statutele învățământului din Bistrița apar deja din anul 1596. Conform acestor regulamente cursul mediu de învățământ era compus din trei cicluri cu o durată de șapte ani.

Regulamentul școlar al Gimnaziului din Sibiu este datat, de asemenea, încă din anul 1598. Documentul reprezenta sintetizarea principiilor pedagogice ale lui Georg Dietrich, rectorul școlii, fost și el elev al umanistului Jacques Sturm din Strasbourg. Încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea își aduce contribuția sa, la elaborarea actelor normative pentru organizarea învățământului, iluministul Johannes Honterus. El a elaborat, în anul 1543, noul regulament al școlii din Brașov, intitulat: *Constitutiones Scholae Coronensis*. Acest act normativ ridică statutul vechiului gimnaziu orășenesc, care funcționa din a doua jumătate a secolului al XV-lea, la gradul de „Studium generale Coronense”.

Principele Transilvaniei Bethlen Gábor a reorganizat, în anul 1622, Gimnaziul de la Alba Iulia, instituție de învățământ care funcționa încă din anul 1580 și avusese printre rectori pe unitarianul Kassai Dávid. Important este și faptul că aici studiasse însuși Principele. Rezultatul cel mai important al reorganizării consta în faptul, că instituția s-a transformat în Colegiu de grad universitar, în acesta fiind recrutați profesori vestiți din toată Transilvania, precum și din țările europene. Prin Apáczai Csere János, ca și prin relațiile școlii cu Colegiul Rákoczi, pătrunde și aici, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, influența ideilor lui Comenius. Din 1682 școala se strămută în mai multe rânduri, stabilindu-se în anul 1713 la Aiud. Între anii 1819 – 1821 Köteles Sámuel și Tompa István întocmesc așa-numita „norma discendi”, adică un plan de învățământ influențat de ideile Revoluției Franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. După Revoluția de la 1848, școala funcționează cu ciclul primar în limba maghiară și ciclul gimnazial în limba latină. Totodată, din anul 1852 aici funcționa și o școală normală. În prezent, instituția funcționează sub numele de: Colegiul Național „Bethlen Gábor” din Aiud, cu predare în limba maghiară.

Un eveniment prioritar pentru dezvoltarea învățământului a avut loc la 26 septembrie 1699, când s-a decis deschiderea Seminarului romano-catolic „Sfântul Iosif” de la Cluj-Napoca, unde aveau acces și copiii români. În anul 1669 este terminată construcția școlii medii latine din Șumuleu (Miercurea Ciuc), instituția a fost organizată de către călugării franciscani ca o continuare a unui gimnaziu atestat documentar din anul 1630 și sprijinit de către Gheorghe Rákóczi al II-lea. Școala medie latină din Șumuleu numără printre întemeietori și pe românul Ion Caioni (1629 – 1687), muzician, organist, tipograf, folclorist, umanist și istoric. Ctitorul acestei instituții de învățământ a tipărit la tipografia școlii, în anul 1676, lucrarea intitulată: *Cantionale catholicum*.

Școala din Poiana Sibiului este atestată documentar în anul 1722. Sinodul săsesc din Transilvania, în același an, decide înființarea de internate pe lângă gimnaziile din: Sibiu; Mediaș și Sighișoara, decizia respectivă mai prevedea și îmbunătățirea salariilor profesorilor, trimiterea elevilor foarte bine pregătiți la universitățile din străinătate etc.

La Sebeș, în anul 1724, funcționa un „Schul-Seminar”, devenid ulterior „Latein-Gramatical-Schule”, această importantă instituție pregătea învățători pentru școli. Se introduce un element nou în instruire, care prevedea să fie verificate, cunoștințele elevilor, bianual: în lunile mai și decembrie a fiecărui an de studii. Totodată, fiecare „preceptor” trebuia să-și aleagă pentru specializare materia pentru care avea aptitudini. La Hunedoara, în anul 1725, funcționa o școală de tipul celei din Șcheii Brașovului, instituția fiind întreținută din contribuția negustorilor și meseriașilor români. În același an ieșuții deschid la Timișoara un gimnaziu în care se predau: limba latină; poetica; retorica și logica.

Consolidarea învățământului s-a realizat prin introducerea, la data de 6 decembrie 1744, a reformei școlare austriece: *Allgemeine Schulordnung für die deutsche Normal- Haupt- und Trivialschulen*, extinsă ulterior în Ungaria și Transilvania. În temeiul acestei reforme se deschid școli publice pentru copiii, între 6 și 13 ani, aparținând tuturor păturilor sociale. Reforma urmărea direct să atragă masele de partea guvernării absolutiste, să câștige prin educație și instrucție adeziunea tineretului la promovarea politicii Imperiului, iar studiul efectuat demonstrează faptul că această reformă a învățământului a jucat un rol foarte important în consolidarea statului austriac.

La Arad se înființează, în anul 1745, Gimnaziul principal al Episcopiei romano-catolice, documentele depistate arată evoluția acestei instituții de învățământ, care devine din anul 1873 „Gymnasium regium”. În epoca contemporană, din anul 1919, este liceu de stat cu secție română și maghiară, iar în prezent – Colegiul Național „Moise Nicoară”. În anul 1753 Colegiul de la Cluj-Napoca primește statutul de Universitate, conducătorul lui semnând „Collegii Academici et Almae Universitatis Rector Magnificus”. Inaugurarea solemnă a „Centrului școlar Blaj” a avut loc la 21 octombrie 1754, prin organizarea, pe lângă vechea școală de obârșie, a unei școli latinești (gimnaziu) și a unui seminar etc.

Un impact negativ, asupra procesului consolidării învățământului românesc transilvănean, l-a avut faptul că, la 11 mai 1784, limba germană a fost declarată limbă oficială în Transilvania.

Analiza efectuată, în ansamblu, denotă faptul că începuturile învățământului religios se împletesc cu manifestări ale învățământului românesc în general. Mănăstirile reprezentau mediul în care a luat ființă învățământul religios, ca ulterior el să se dezvolte și să funcționeze și pe lângă unele scaune chiriarhale. Cu timpul, se înființează tot mai multe școli prin târguri și prin sate, sporește rețeaua de școli orășenești și sătești (îndeosebi, începând cu secolul al XVII-lea), având caracter religios și folosind ca manuale cărțile bisericești. Spre exemplu, la 4 mai 1784, Facultatea înființată în 1780, de către împărăteasa Maria Tereza la Oradea, pentru învățământul filosofic este transformată în Facultate de Drept, în cadrul acesteia limbile de predare erau: română și maghiară. Ulterior, în anul universitar 1935 – 1936, ea a fuzionat cu Facultatea de Drept a Universității din Cluj-Napoca.

Din investigațiile efectuate, în cadrul acestui compartiment structural, vom deduce concluziile că în secolele XIV – XVI, în Țările Române, școlile au apărut pe lângă mănăstiri și biserici orășenești și sătești, ca răspuns al unor cerințe sociale, însă în contextul istoric, în care românii din Transilvania au fost considerați ca națiune „toleratată” secole întregi, neavând dreptul la învățătură, primele forme de învățământ s-au desfășurat pe lângă biserică, singura organizație națională îngăduită poporului român. Astfel, „diecii” sau „grămăticii” învățau pe copii: rugăciunile; cântările bisericești, dar relativ, mai rar și scrisul sau cititul. Începând cu secolul al XVII-lea se constată existența unor preocupări sistematice referitoare la organizarea și realizarea practică a învățământului, preocupări în apariția unor teorii pedagogice din ce în ce mai consistente. În perioada respectivă învățământul se dezvoltă, în continuare, pe lângă biserici și mănăstiri și prin grija manifestată de domnie, cunoaște o evoluție ascendentă. În țara noastră termenul „pedagogie” s-a introdus, începând cu secolul al XVIII-lea, de către Iosif Moesiodax. În secolul al XVIII-lea factorii socio-politici au influențat puternic dezvoltarea învățământului, în Țările Române, lucru care se poate constata din conținutul și scopurile reformelor școlare în anii: 1766 – în Moldova; 1774 – în Transilvania; 1776 – în Țara Românească. În toate aceste regiuni numărul știutorilor de carte creștea continuu și, ceea ce este mai important, aproape toate actele scrise din acea perioadă sunt redactate în limba română.

Capitolul III, cu titlul: **ROLUL ȘCOLII ARDELENE ÎN PROCESUL DEZVOLTĂRII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC**, structurat de asemenea în două paragrafe tematice, este consacrat analizei activității pedagogice a *Școlii Ardelene*. Influențând substanțial și profund evoluția învățământului românesc din această regiune istorică a României, curentul iluminist a avut ca punct de plecare un vechi tratat austro-ungar, cunoscut sub numele *Unio trium nationum* (din 1437),

prin care se interziceau drepturi sociale și politice românilor transilvăneni, supuși stăpânirii Imperiului Austriac.

În calitate de mișcare națională și iluministă *Școala Ardeleană* reprezintă un fenomen distinct și important în procesul consolidării și dezvoltării învățământului românesc, din Transilvania medievală, de la finele sec. al XVIII-lea și începutul secolului următor. Analiza diverselor aspecte ale *Școlii Ardelene* denotă faptul că aceasta a îndeplinit un rol modernizator prin conținutul și natura problemelor abordate: eforturi pentru răspândirea științei de carte în masele largi; de popularizare a cunoștințelor științifice și de combatere a superstițiilor; de întemeiere a unei culturi progresiste în limba proprie, elaborând lucrări istorice și lingvistice etc. Inochentie Micu este personalitatea marcantă care a pus temelile, pe care s-a clădit mai târziu ideologia Corifeilor *Școlii Ardelene*. Ulterior, în jurul anului 1774 s-a constituit la Blaj un cerc de cărturari români, care era cunoscut sub denumirea de *Școala Ardeleană*. Corifeii acestei instituții celebre: Samuil Micu; Gheorghe Șincai; Petru Maior și Ioan Budai-Deleanu, urmăreau iluminarea poporului român prin consolidarea școlilor naționale, editarea de lucrări de popularizare a cunoștințelor științifice și demonstrarea originii latine a poporului român și a limbii române, în vederea trezirii pe această cale a conștiinței naționale. *Școala Ardeleană* a determinat o mișcare pedagogică de dezvoltare a învățământului național în general. Această renumită mișcare treptat se aprofundează, capătă un caracter general și se extinde către începutul secolului al XIX-lea.

În context cronologic, *Școala Ardeleană* a reprezentat o perioadă în care dezvoltarea învățământului românesc și eforturile de a asigura un conținut nou, obțin cele mai semnificative rezultate din istoria românilor din Transilvania, înainte de realizarea statului național unitar.

Cărturarii iluminiști români se apropiau tot mai mult de propriul popor, pe care încercau să-l ridice prin știința de carte. Astfel, *Școala Ardeleană* a fost un factor decisiv în dezvoltarea culturii românești și a învățământului național, reprezentând un moment special în cultura românească a cărui origine este în strânsă legătură cu Transilvania, în special cu orașul Blaj. Această etapă reprezintă un reper fără de care nu ne-am putea imagina situația învățământului și a literaturii românești, în secolele următoare, puternic influențate de către cultura franceză. Românii din Transilvania sunt nevoiți să se adapteze circumstanțelor pentru a supraviețui, iar la sfârșitul secolului al XVIII-lea ei se pregătesc să renască și să recupereze locul pe care îl merită în cadrul culturii române. Reprezentanții *Școlii Ardelene* au militat pentru afirmarea unității naționale a românilor. Alfabetul român, scrierea fonetică sunt introduse în această perioadă, iar vocabularul se dezvoltă și se îmbogățește considerabil.

Soarta învățământului, în provinciile românești, continua să fie o preocupare constantă a personalităților marcante ale timpului. Gheorghe Șincai, în acest context, pleda pentru respectarea demnității românilor, invocând originea lor

comună: „adecă romani de sânge, precum firea și virtutea îi mărturisește, și eu, la anii viitori, tot mai pre larg voi arăta”. Pentru realizările, de până acum, ale învățământului românesc pot fi indicate școlile elementare ale regiunilor militare: Orlat; Vaida-Rece; Hațeg; Năsăud și Monor; apoi câte o școală nouă, înființată respectiv la Făgăraș și alta la Blaj. Thaddeus Reischach considera că în limita bugetului școlar grija pentru răspândirea învățământului în Transilvania se va realiza ulterior. Răspunsul *Cancelariei aulice* nu se baza pe cunoașterea directă a realităților locale ci pe referatele guvernului, prin care se prelua optica și direcția cercurilor conducătoare feudale din Transilvania. Unicele date concrete referitoare la învățământul românesc din Principat erau desprinse din activitatea școlilor grănicerești, înființate cu mulți ani înainte și a căror activitate nu cădea în seama supravegherii administrative civile. În realitate, referitor la răspândirea învățământului în Transilvania, nu se soluționase încă nimic, în schimb se semnala pentru viitor, drept prioritate principală, dar continua să persiste lipsa unui buget mai amplu pentru învățământ.

Învățământul, care se dezvolta sub influența directă a iluminismului *Școlii Ardelene*, a fost un factor decisiv în evoluția sistemului educațional românesc și a educației în spirit național:

- în Transilvania au fost fondate în a II-a jumătate a secolului al XVIII-lea școli românești laice sau confesionale, în regiunile grănicerești;

- cele mai multe pot fi consemnate în satele din raza centrelor: Blaj; Brașov; Sibiu; Arad; Beiuș etc. În anul 1761, de exemplu, statistica întocmită de generalul Adolf Nikolaus von Buccow consemna un total de 2719 dascăli români;

- războaiele din secolul al XVIII-lea au determinat un ritm sporit de occidentalizare. Aceasta s-a realizat pe calea prezenței cu precădere, după anul 1774, a unor secretari și profesori francezi: Laroche; Nagny; Martinot; Climeron; Laurecon;

- operele lui Voltaire (pe numele său adevărat François-Marie Arouet), Jean Jacques Rousseau, Montesquieu (Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu), de exemplu, circulau în original și în traduceri. Concomitent, în societate se impun limba și presa franceză.

Activitatea lui Gheorghe Șincai, pe tărâmul dezvoltării învățământului din Transilvania, a fost prodigioasă. El are în această privință merite neegale în acea vreme: a înzestrat școlile cu manuale mai bune; a depus eforturi pentru organizarea și înființarea școlilor sătești; a condus cursul redus de instruire a dascălilor de la sate, eliberându-le certificate de învățători și numindu-i în funcții. A acționat pentru o mai mare desprindere a școlii de biserică. Între el și episcopul Ioan Bob s-a născut un conflict bazat pe pozițiile diferite pe care cei doi le-au avut în timpul mișcării *Supplex*-ului.

Din succinta analiză a rolului *Școlii Ardelene*, în dezvoltarea și consolidarea învățământului românesc din Transilvania, putem concluziona că activitatea cunoaște două direcții fundamentale:

1) prima, socio-culturală, este în strânsă legătură cu esența mișcării iluministe și urmarea emanciparea oamenilor prin educație și cultură. În acest scop, se organizează învățământul în limba română. Gheorghe Șincai, ca director al școlilor române, înființează 300 de școli; se tipăresc: manuale școlare; cărți de popularizare științifică; calendare și cărți populare etc.; 2) cealaltă direcție este erudită și cuprinde numeroasele tratate de istorie și filologie. Cele mai importante, dintre acestea, sunt: *Istoria și lucrurile în întâmplările românilor* de Samuil Micu; *Hronica românilor și a mai multor neamuri* de Gheorghe Șincai; *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* de Petru Maior; *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* de Samuil Micu și Gheorghe Șincai; *Disertație pentru începutul limbii române* de Petru Maior și *Lexiconul de la Buda*, primul dicționar etimologic al limbii române.

Cu concursul direct al militanților *Școlii Ardelene*, către sfârșitul secolului al XVIII-lea, continuă să se dezvolte rețeaua de școli românești din Transilvania. Astfel, documentar se atestă faptul că în toamna anului 1789, a fost adoptată o nouă hotărâre de a se deschide o serie de școli în cele mai diverse localități rurale. Important este faptul că evenimentul respectiv se datorează comisarilor guvernului, Dimitrie Eustatievici (directorul școlilor ortodoxe) și Francisc Rössler (secretarul Inspectoratului Superior Montanistic și Salinar din Zlatna, dependent de Tezaurariatul Transilvan și de Oficiul Aulic Monetar și Montanistic). Ei au reușit, conform documentelor istorice studiate, să încheie contracte cu împuterniciții satelor din aceste ținuturi privind organizarea de noi instituții școlare.

În compartimentul final – **CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI** – se menționează faptul că investigația actuală confirmă, prin rezultatele sale bazate pe analiza documentelor istorice păstrate, unele din fondurile de arhivă, dar majoritatea publicate în culegerile documentare, iar școala, care are în îngrijire pe urmașii țării tocmai la vârsta, când ideile sunt asimilate mai repede și mai adânc în spirit, trebuie să fie păzitoarea cea mai credincioasă a idealului național. Studiul elaborat demonstrează faptul că trebuie studiată istoria învățământului nu pentru istorie, ci pentru învățământ, în general și pentru școală, în special. În interpretarea oferită de această investigație, mediul școlar dispune de o latură obiectivă, structural existentă și una subiectivă, care este produsul modului de raportare a agenților instruirii la factorii care îi circumscriu aria.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul respectiv, conform scopului și obiectivelor propuse, este expusă pe componente, în cadrul fiecărui compartiment structural. Analiza literaturii de specialitate și a istoriografiei generale, examinate în cadrul primei componente structurale a tezei, a demonstrat cert faptul că educația și cultura nu pot fi explicate izolat, ci în contextul larg al istoriei regionale sau universale, adică în baza unui concept modern integrat. Studiarea literaturii depistate și selectate denotă faptul că în contextul problemei științifice abordate, inițial concepția teologică a marcat începutul istoriografiei românești care, pe parcurs, a cedat locul concepției sociologice moderne. Această

concepție circumscrisă obiectul istoriei la cercetarea științifică a individualității naționale, a originii și dezvoltării ființei naționale. Istoriografia problemei abordate din Republica Moldova, România și cea universală, în ansamblu, demonstrează că aspirația perenă a popoarelor, născută odată cu istoria umanității – educația – a făcut, de-a lungul timpului, obiectul multor reflecții, analize și cercetări din partea oamenilor politici, gânditori, filozofi, teologi, istorici și pedagogi, care au căutat să-i reliefeze dimensiunile și semnificațiile benefice asupra vieții popoarelor.

În acest context general istoriografic și sursologic, pornind de la asemenea realități, se pune, mai mult ca oricând, problema dimensiunilor educației, a căilor și mijloacelor promovării sale ca valoare vitală a momentului istoric. Faptele timpului, mărturii incontestabile, reflectate în istoriografie, relevă cu certitudine faptul că școlile au fost înființate în Transilvania de către români și pentru români, astfel încât aceștia să se ridice la o treaptă de cultură și civilizație mai superioară. Analizând conținuturile unui vast volum de literatură istorică și de ordin umanistic, conchidem că se atestă constituirea unei categorii distincte de persoane cu o instrucție superioară provenind din rândul laicilor.

Din investigațiile efectuate în compartimentele tematice structurale, se desprind următoarele concluzii: dacă în secolele XIV – XVI, școlile în Țările Române au apărut pe lângă mănăstiri și biserici orășenești și sătești, ca răspuns al unor cerințe sociale, atunci în contextul istoric, în care românii din Transilvania au fost considerați ca națiune „toleratată” secole întregi, neavând dreptul la învățătură, primele forme de învățământ s-au desfășurat doar pe lângă biserică, iar sub influența Reformei, din secolul al XVI-lea, se conturează și o cultură laică. Începând cu secolul al XVII-lea se constată existența unor preocupări sistematice referitoare la organizarea și realizarea practică a învățământului, acesta cunoscând o evoluție ascendentă. În țara noastră termenul „pedagogie” s-a introdus începând cu secolul al XVIII-lea de către Iosif Moesiodax. În acea perioadă factorii socio-politici au influențat puternic dezvoltarea învățământului, manifestată prin conținutul și scopurile reformelor școlare respective. Drept consecință numărul știutorilor de carte creștea continuu și, ceea ce este mai important, aproape toate actele scrise din acea perioadă sunt redactate în limba română.

Dezvoltarea învățământului, din Transilvania în secolele XVI – XVIII, a fost marcată profund de o serie de factori: politici; economici; sociali; religioși și culturali; un rol deosebit revenind nobilimii conservatoare a celor trei națiuni privilegiate și a celor patru religii recepte. Populația românească ortodoxă s-a dovedit refractară noilor confesiuni, care încercau, prin mijlocirea școlii și a cărților, să câștige adepti. Pentru realizarea acestor scopuri, școlile încep să fie organizate din ce în ce mai bine. Se instituie tot mai multe instituții școlare sătești pentru nevoile de cultură elementară (citit, scris și cântări bisericești) ale fiilor de țărani români. În același timp iau ființă alte școli pe lângă mănăstirile cele mai importante din: Maramureș; Făgăraș; Hațeg etc., cea mai bine organizată dintre școlile românești ale acelor vremuri fiind cea din Șcheii Brașovului. Putem

conchide faptul că din secolul al XVII-lea învățătura de carte s-a răspândit și mai mult, iar numărul scrierilor de documente în limba slavonă scade, crescând numărul celor care au scris în limba română.

Investigația efectuată scoate în evidență ideea că între dezvoltarea învățământului în lume și cea a învățământului din cele trei Țări Române există un raport de interdependență. Progresele făcute în cadrul învățământului, de-a lungul perioadei de care ne ocupăm, ajută la dezvoltarea acestuia, având ca rezultat un randament sporit al procesului instructiv-educativ. Prezentul studiu tratează evoluția învățământului românesc din Transilvania secolelor XIV – XVIII în paralel cu cea a învățământului german, maghiar și al altor naționalități conlocuitoare de care nu poate fi separat, având în vedere configurația integră economico-socială și politică a Transilvaniei din perioada dată.

Teza de doctorat cuprinde o amplă prezentare a condițiilor în care s-a dezvoltat învățământul din Transilvania în secolele XIV–XVIII. O primă concluzie, care se poate evidenția în cadrul acestui studiu, este aceea a răspândirii științei de carte în lumea satelor și prin slujitori ai Bisericii Ortodoxe, înainte de a se fi făcut simțită acțiunea de „culturalizare” a episcopilor uniți și în opoziție cu stăpâni feudală, care se opuneau ca iobagii să-și trimită copiii la școală. Pe această linie, în primele decenii ale sec. al XVIII-lea, de o foarte mare importanță a fost activitatea școlii din Șcheii Brașovului cu înrâuriri în toată Țara Bârsei și în zonele învecinate. Teza evidențiază organizarea instituțiilor școlare din acest mare centru cărturăresc, progresul lor, compoziția socială a populației școlare, planurile de învățământ, cărturarii, preoții și dascălii care au predat aici, impulsul dat învățământului sătesc și, în genere, culturii poporului român din Transilvania. Cea de-a doua jumătate a sec. al XVIII-lea marchează necesitatea lărgirii sferei de cultură prin răspândirea științei de carte, patronată de stat. Își face astfel loc, instruirea laică – pas însemnat pe calea progresului. Între 1770 – 1781 au fost pregătite și sancționate cele trei legi fundamentale privind învățământul din Austria și diversele ei provincii.

În baza documentelor istorice am demonstrat faptul că școlile organizate în ținuturile: Brașov; Făgăraș; Sibiu; Blaj etc., au contribuit la dezvoltarea științei de carte. Din anul 1495, în Șcheii Brașovului exista o școală românească și românii din acest cartier, precum și cei din regiunea Branului, întrețineau strânse legături cu românii de dincoace de munți. Studiul elaborat confirmă faptul că prin înființarea de școli românești ortodoxe în Transilvania se răspundea cerințelor proprii ale poporului român.

Un rol deosebit în această perioadă l-au avut umaniștii ardeleni care prin activitățile lor de răspândire a culturii, prin propriile preocupări și creații, prin intermediul tiparului și a școlilor, prin înființarea de biblioteci dotate cu lucrări cu conținut umanist s-au integrat în cultura umanistă europeană. Procesul a evoluat continuu până la constituirea *Școlii Ardelene* din Transilvania, care a fost o mișcare ce a luat amploare din cauza situației politice defavorizate a românilor. Față de

iluminismul european, românii se îndepărtează de idealul cosmopolit al cetății universului și prefigurează astfel ideologia naționalistă a romantismului. Reprezentanții de seamă ai iluminismului din Ardeal sunt cei patru corifei: Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuil Micu și Ioan Budai-Deleanu.

Printre direcțiile fundamentale ale activității *Școlii Ardelene* un rol prioritar îl avea direcția culturală prin stimularea studiului limbii și a istoriei, în general și prin dezvoltarea științelor și a învățământului, a școlii românești, în special. În acest context, deși încă se menținea sub influența bisericii, învățământul începe să aibă o orientare laică, raționalistă, iar *Școala Ardeleană* revoluționa procesul respectiv.

Investigația elaborată demonstrează fără echivoc faptul că în domeniul civilizației umane se înregistrează un progres continuu. Studiul scoate în evidență fapte incontestabile, relatează fenomene din perioada examinată, reliefând momentele care au exercitat o înrâurire deosebită asupra mentalității oamenilor și acțiunilor lor. Comoara de experiență acumulată și înnobilită succesiv de contribuția fiecărei generații contribuie la îmbogățirea activității prezente și la configurarea celei viitoare.

În baza analizei efectuate și a concluziilor deduse, considerăm că putem formula **următoarele recomandări:**

- urmează a fi continuată investigarea acestei teme în aria geografică a altor provincii istorice ale României, dat fiind faptul că prezentul studiu doctoral deschide noi perspective cercetărilor efectuate, aflate în zona de interferență dintre istoria culturii, pedagogiei și Bisericii Ortodoxe Române, istoria românilor și a limbii și literaturii române;

- în procesul impulsivității cercetării problemei abordate în instituțiile academice și universitare vom distinge unii factori structurali și funcționali, care generează sau instituie un anumit tip de mediu, sau îl particularizează în acțiuni și opțiuni, fiind detectate empiric următoarele: pe de o parte, relația predictivă dintre factorii de mediu școlar și performanțele școlare și sociale la nivelul unităților de învățământ; pe altă parte, relații cauzale între factorii de mediu școlar și performanțele școlare sau sociale considerate global din perspectiva învățământului;

- instituțiile de învățământ preuniversitar și de cultură generală pot valorifica sinteza conținută în această teză de doctorat în contextul educației istorice și patriotice a tinerei generații;

- publicarea integrală a lucrării elaborate va servi drept suport didactic pentru sistemul educațional preuniversitar și superior din România, pentru completarea patrimoniului cultural național în ansamblu.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Albu N. *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*. Blaj: Lumina, 1944, 368 p.
2. Bârsănescu Șt., Bârsănescu Florela. *Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România: dicționar cronologic*. București: Științifică și Enciclopedică, 1978, 208 p.
3. Berindei D., Cândea V. *Istoria românilor: Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711 – 1821)*. București: Enciclopedică, 2003, 1136 p.
4. Bordeianu M., Vladcovschi P. *Învățământul românesc în date*. Iași: Junimea, 1979, 366 p.
5. Bradin V. *Școli românești din Arad. Pârneava de la începuturi până în 1947*. vol. 1. Arad: Promun, 2008, 516 p.
6. Câmpeanu R. *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, 450 p.
7. Câmpeanu R. *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1999, 326 p.
8. Cipu I. *Învățământul făgetean: 1769 – 1998*. Lugoj: Dacia Europa Nova, 1998, 236 p.
9. Diac Fl. *O istorie a învățământului românesc modern: Secolul XVII – 1944*. vol. 1. București: Oscar Print, 2004, 429 p.
10. Dragnev D. *Civilizația medievală și modernă în Moldova: studii: în Onorarea Demir Dragnev*. Chișinău: Civitas, 2006, 464 p.
11. Eșanu A. *Contribuții la istoria culturii românești*. București: Fundației Culturale Românești, 1997, 382 p.
12. Georgiu G. *Istoria culturii române moderne*. București: Comunicare.ro, 2002, 463 p.
13. Giurescu C-tin. C. *Istoria învățământului din România. Compendiu*. București: Didactică și Pedagogică, 1971, 480 p.
14. Giurescu C-tin. C. *Istoria Românilor: De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun la Mihai Viteazul*. București: ALL Educațional, 2000, 527 p.
15. Giurescu C-tin. C., Giurescu D. C. *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*. București: Albatros, 1975, 1040 p.
16. Giurescu D. C. *Istoria ilustrată a românilor*. București: Sport - Turism, 1981, 635 p.
17. Iorga N. *Istoria învățământului românesc*. București: Casei Școalelor, 1928, 350 p.
18. Iorga N. *Istoria învățământului românesc*. București: Didactică și Pedagogică, 1971, 178 p.
19. Iorga N. *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*. ediție îngrijită de Penelea-Filitti Georgeta. București: Științifică și Enciclopedică, 1989, 567 p.

20. Iorga N., Penelea-Filitti Georgeta. *Istoria poporului românesc*. București: Științifică și Enciclopedică, 1985, 780 p.
21. Moisa G. *Direcții și tendințe în istoriografia românească. 1989 – 2006*. Oradea: Universitatea din Oradea, 2007, 218 p.
22. Nistor I. I., Rotaru Fl. *Istoria românilor*. vol. 1. București: Biblioteca Bucureștilor, 2002, 662 p.
23. Oltean V. *Școala românească din Șcheii Brașovului*. Iași: Tipo Moldova, 2009, 400 p.
24. Papacostea Ș. *Geneza statului în evul mediu românesc: studii critice*. Cluj-Napoca: Dacia, 1988, 257 p.
25. Popa-Andrei Mirela, Dan Aurelia Mariana. *Școală și biserică. Circularele școlare din Vicariatul Rodnei 1850 – 1918*. vol. 1. Cluj-Napoca: Argonaut, 2008, 282 p.
26. Predescu L. *Enciclopedia României: Cugetarea: material românesc, oameni și înfăptuiri*. București: Saeculum I. O., 1999, 960 p.
27. Protopopescu Lucia. *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania (1774 – 1805)*. București: Didactică și Pedagogică, 1966, 354 p.
28. Radovici Maria Liliana. *Rolul Școlii Ardelene în procesul dezvoltării învățământului românesc*. Craiova: Arves, 2010, 124 p.
29. Radovici Maria Liliana. *Considerațiuni asupra genezei învățământului în Moldova, Țara Românească și Transilvania*. Craiova: Arves, 2004, 66 p.
30. Radovici Maria Liliana. *Limba română contemporană*. Craiova: Arves, 2003, 224 p.
31. Radovici Maria Liliana. *Situația socio-politică în Transilvania secolele XIV – XVIII (Generalități)*. în: *Probleme socio-economice în perioada de tranziție – Lucrările Simpozionului Științific Internațional*. vol. II. Craiova: Spirit Românesc, 2003, p. 274 – 279.
32. Stanciu I. Gh. *O istorie a pedagogiei universale și românești până la 1900*. București: Didactică și Pedagogică, 1977, 395 p.
33. Ungureanu C-tin. *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*. Chișinău: Civitas, 2007, 336 p. + 45 de tabele statistice + 18 diagrame. etc.

ADNOTARE

la teza de doctor în istorie **ȘCOLILE ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA ÎN SEC. XIV – XVIII**, autor **PĂUN (RADOVICI) Maria Liliana**. Chișinău, 2012.

Specialitatea: 07.00.02 – Istoria Românilor

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii și recomandări, bibliografia din 527 titluri, 2 anexe, 146 pagini text de bază. Rezultatele tezei au fost expuse în 10 lucrări publicate în Republica Moldova și România. Volumul total al publicațiilor la tema dată este de 13,33 c. a.

Domeniul de studiu: Analiza complexă, multiaspectuală a fenomenului procesului complex al genezei, constituirii și evoluției sistemului școlilor românești din Transilvania în perioada medievală, istoria sistemului învățământului național în această regiune mare a României.

Scopul și obiectivele lucrării: Investigarea științifică a problemei abordate în întreaga sa complexitate, a procesului integrat al învățământului românesc din Transilvania în contextul istoriei medievale se impune la etapa transformărilor contemporane și a integrării europene a culturii, educației multiculturale în ansamblu. Scopul este analiza procesului evolutiv al constituirii și dezvoltării învățământului românesc pe parcursul secolelor XIV – XVIII. Obiectivele de bază se axează pe studierea și conștientizarea dimensiunilor acestei problematice, determinarea rolului prioritar al învățământului în promovarea valorilor autentice ale societății, evidențierea premizelor istorice ale creării învățământului românesc în ansamblu, geneza și evoluția lui în hotarele teritoriale ale Transilvaniei medievale.

Noutatea și originalitatea științifică: Caracterul inovator al studiului doctoral rezidă în realizarea oportunității de a construi un tablou integrat al principalelor fenomene și procese culturale din contextul genezei, constituirii și evoluției învățământului românesc în hotarele istorice ale Transilvaniei de-a lungul secolelor XIV – XVIII, în baza surselor istorice autentice de arhivă și publicate în multiple culegeri documentare, a unei vaste istoriografii din România și de peste hotarele ei.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul respectiv: Abordarea conceptuală a evoluției istorice a învățământului din România în ansamblu și a școlii românești din Transilvania, în special, permite ca acest fenomen istoric să fie analizat în complex, de la general la particular. Datorită complexității și diversității obiectului său, problema științifică abordată cunoaște mai multe ipostaze, numeroase laturi de manifestare care reprezintă elemente componente ale procesului multidimensional pe care îl reprezintă ea, pentru prima dată se realizează un studiu specializat în plan istorico-problematic și în context integrator, a consolidării și evoluției acestui proces în spațiu și timp, iar actualitatea și importanța sa necesită o abordare științifică interdisciplinară, complexă și profundă.

Semnificația teoretică: Metodologia utilizată denotă caracterul interdisciplinar al cercetării și corespunde tendințelor moderne de dezvoltare a științei istorice. Semnificația epistemică și pragmatică derivă din concluziile și recomandările obținute pentru perfecționarea învățământului.

Valoarea aplicativă a lucrării: Rezultatele cercetării investigării problemei abordate în studiul doctoral sunt determinate în primul rând de potențialul său cognitiv. Precum în contextul limitelor cronologice ale temei investigate și îndeosebi la etapa actuală, fenomenul educației dobândește noi dimensiuni în consens cu noile cerințe ale vieții sociale la etapa contemporană.

Implementarea rezultatelor științifice: Rezultatele obținute se utilizează în activitatea științifică și pedagogică în calitate de compartimente, blocuri de teme și materiale în monografiile, manualele, materialele didactice la istoria culturii, pedagogiei și învățământului în ansamblu, și în special, analizei evolutive a învățământului românesc din Transilvania medievală, unde Imperiul Habsburgic ignora dreptul al românilor la școala lor națională.

АННОТАЦИЯ

к диссертации на соискание ученой степени доктора истории **РУМЫНСКИЕ ШКОЛЫ ТРАНСИЛЬВАНИИ В XIV – XVIII ВЕКАХ**, автор ПЭУН (РАДОВИЧ) Мария Лилиана. Кишинэу, 2012 год. Специальность 07.00.02 – История румын

Структура диссертации: введение, 3 главы, выводы и рекомендации, библиография, состоящая из 527 наименований, 2 прилож., 146 стр. основного текста. Результаты диссертации изложены в 10 опубликованных работах в Республике Молдова и Румынии. Общая численность публикаций на эту тему составляет примерно 13,33 авторских листов.

Предмет исследования: Общий процесс генезиса, становления и развития системы румынского образования в Трансильвании средневекового периода.

Цели и задачи исследования: Историческое исследование сложного процесса возникновения и развития румынских школ в Трансильвании периода XIV-XVIII вв. Задачи сводятся к анализу разнообразной источниковой и историографической базы исследования проблемы, изучению исторических предпосылок генезиса и эволюции румынского образования в территориальных границах средневековой Трансильвании.

Новизна и актуальность исследования: Автор применил методологию, творчески используя разные методы, концепции, принципы и исследовательские инструменты, в полном соответствии с современной наукой. В проблемно-хронологическом плане удалось впервые комплексно изучить сложный процесс генезиса, становления и развития системы румынского образования в средневековой Трансильвании.

Важная научная проблема, решение которой предлагает автор: Концептуальный подход к изучению исторической эволюции образования в Румынии и румынских школ в данном регионе, в частности, позволяет рассмотреть данный исторический феномен комплексно, от общего к частному. Благодаря комплексности предмета исследования, решение данной научной проблемы позволяет создать оригинальную и междисциплинарную интеграционную работу.

Основная научная проблема, решаемая в данном исследовании: Концептуальном подходе к анализу исторической эволюции системы образования в Румынии в целом и образования на румынском языке в Трансильвании рассматриваемого периода в частности. Благодаря комплексности и разносторонности предмета исследования, рассматриваемой научной проблеме в диссертации свойственны многообразие и различные свойства, которые впервые исследуются в интегрированном виде в самостоятельной научной работе, в междисциплинарном и комплексном виде.

Теоретическое значение: Используемая методология свидетельствует о междисциплинарном характере исследования и соответствует современным тенденциям развития исторической науки, а полученные выводы и рекомендации могут быть использованы в совершенствовании исследовательского процесса. Исследование носит в определенной степени сравнительный характер, последовательно проанализирова общие процессы истории школьного образования в Трансильвании, Молдове и Валахии.

Практическая значимость исследования: Результаты проведенного исследования подкреплены соответствующими выводами и обобщениями, опубликованные в большей степени автором в научной литературе. Итоги исследования могут служить дополнением к курсовым пособиям по впервые комплексно изучить сложный процесс генезиса.

Имплементация научных результатов: Результаты исследования используются в образовательном процессе, в частности, в изучении истории румынского образования и национальной культуры в целом, а также эволютивном анализе процесса консолидации румынских школ в Трансильвании.

ANNOTATION

for the doctoral thesis in history **THE ROMANIAN SCHOOLS IN TRANSYLVANIA IN THE XIVth – XVIIIth CENTURIES, PĂUN (RADOVICI) Maria Liliana**, Chişinău, 2012.

Speciality 07.00.02 – Romanian History

Structure of the doctoral thesis: Introduction, three chapters, conclusions and recommendations, bibliography of 527 titles, 2 appendices, 146 basic text pages. The results of this thesis have been presented in 10 articles published in collections and speciality magazines from the Republic of Moldova and the Romania. The total volume of publications on the given topic is about 13.13 sheets of copyright.

The field of study: The complex, multiaspectual analysis of the phenomenon of the complex and controversial process of genesis, of the formation and evolution of the Romanian school system in the Middle Ages, the history of the national education system in this large region of Romania.

The purpose and objectives of the thesis: The scientific investigation of the problem addressed in all its complexity, of the righteous process of the Romanian education in Transylvania in the context of medieval history is required during this contemporary transformation phase and integration into European culture, into the multicultural education as a whole. The main purpose is to analyse the evolutionary process of the advancement of the Romanian education throughout the XIVth – XVIIIth centuries; the basic objectives focus on studying and raising awareness of the scale of this problem, on determining the priority role of education in promoting authentic values of society, on highlighting the historical premises of Romanian education in general and its genesis within the territorial boundaries of medieval Transylvania.

The scientific novelty and originality: The scientific novelty and the innovative nature of the proposed doctoral study lies in the realization of the opportunity to build an honest picture of the major social phenomena and cultural processes in the context of genesis, formation and evolution of Romanian education within the historical borders of Transylvania throughout the XIVth – XVIIIth centuries.

The important scientific problem solved in the respective field: Conceptual approach to the historical evolution of education in Romania as a whole and the Romanian school in Transylvania, in particular, allow this historical phenomenon to be analyzed in the complex, from general to particular. Due to the complexity and diversity of subject-scientific the issue addressed has several aspects, many sides of expression which are components of the multidimensional process she represents it for the first time is reached in a historical context plan problematic and in the integrator context, the consolidation and development of this process in space and time, and actuality and importance requires an interdisciplinary scientific approach, complex and profound.

The theoretical significance: The methodology used in this thesis shows the interdisciplinary character / nature of the research and squares with the modern tendencies of development of the historical science. The epistemic and pragmatic significance of this carried out doctoral study come from the results, the conclusions and recommendations obtained and which can be used for the improvement of education.

The applied value of the work: The results of the research and the opportunity of investigating the addressed problem in this doctoral thesis is determined firstly by its cognitive potential. As in the context of the chronological limits of the ground investigation, and especially nowadays, the phenomenon of education acquires new dimensions in line with the new requirements of the social life.

The implementation of the scientific results: The results obtained are used in the scientific and pedagogical activity as departments, units, themes and materials in monographs, textbooks, teaching materials in the history of culture, pedagogy and education on the whole.

Publicațiile la tema tezei de doctorat:

1. Radovici Maria Liliana. *Rolul Școlii Ardelene în procesul dezvoltării învățământului românesc*. Craiova: Editura Arves, 2010, 124 p.
2. Radovici Maria Liliana. *Considerațiuni asupra genezei învățământului în Moldova, Țara Românească și Transilvania*. Craiova: Editura Arves, 2004, 66 p.
3. Radovici Maria Liliana. *Situația socio-politică în Transilvania secolele XIV – XVIII (Generalități)*. în: *Probleme socio-economice în perioada de tranziție – Lucrările Simpozionului Științific Internațional*. vol. II. Craiova: Spirit Românesc, 2003, p. 274 –279.
4. Radovici Maria Liliana, ș. a. *Limba română contemporană*. Craiova: Arves, 2003, 224 p.
5. Radovici Maria Liliana. *Literatura română de la origini până la 1830*. Slatina: Alutus, 1998, 227 p.
6. Radovici Maria Liliana. *Contribuția reprezentanților Școlii Ardelene la consolidarea învățământului românesc în Transilvania*. în: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2012, Nr. 2, p.

PĂUN (RADOVICI) Maria Liliana
ȘCOLILE ROMÂNEȘTI DIN
TRANSILVANIA
ÎN SEC. XIV – XVIII

Specialitatea: 07.00.02 – Istoria Românilor

AUTOREFERAT AL TEZEI DE DOCTOR ÎN ISTORIE

Aprobat spre tipar: 26. 04. 2012

Formatul hârtiei 60x84 1/16

Hârtie offset. Tipar offset.

Tirajul 50 ex.

Coli de tipar: 1,25

Comanda nr. 273

Editura Arves, str. Traian Lalescu, Craiova, România, tel/fax: 040251560396